

Юрій БАУМАН

МІФИ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
У ДЗЕРКАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

1. Джерельна база дослідження

Для отримання цілісної якісної картини міфологізованості суспільної свідомості України було здійснено аналіз всеукраїнської і київської регіональної преси за півроку – від грудня 1996 р. по травень 1997 р.

Усього до аналізу було залучено 26 газет: 11 щоденних, 14 тижневиків і одна, що виходить нерегулярно¹. Поза рамками аналізу було залишено такі спеціалізовані з економіки видання, як «Бізнес», «Фінансова Україна» тощо².

Про читацьку аудиторію газет, що аналізуються, певне уявлення можна отримати із результатів опитування громадської думки, проведеного 1996 р. Інститутом соціології за участю фонду «Демократичні ініціативи» і «СОЦІС-Геллап». Найчитабельнішою газетою є «Киевские ведомости», які охоплюють 9,6% читацької аудиторії України; «Голос України» – 4,9; «Урядовий кур'єр» – 4,4; «Сільські вісті» – 3,2; «Всеукраинские ведомости» – 2,1; «Независимость» – 1,7; «Зеркало недели» – 1%; «Літературна Україна», «Демократична Україна», «Наша республіка» – менше одного %.³ Звичайно, ці дані є неповними, оскільки відсутня інформація щодо таких помітних видань, як «Час-Тіме», «Регион» і, особливо, – «День». Охоплено всі основні складові ідеологічного спектру сучасної України – від фашистів до комуністів. З газет, що вивчались, партійними були 5 і колопартійними – 3. Проте газети, пов'язані з певними публічно-політичними ідеологізованими організаціями, є найменш вагомим і впливовим, можна сказати, майже непомітним фрагментом ринку преси. Інші, абсолютно домінуючі типи газет – офіційні й так звані «незалежні». Поділ цей носить умовний характер – офіційні газети контролюються певними особами і угрупованнями. З іншого боку, більшість «незалежних» газет жорстко контролюються адміністрацією і

отримують за лояльність значні державні дотації. Реально йдеться про єдину конгломератну сукупність газет, граду-йовану, по-перше, за мірою щодо автономності контролюючих фінансово-чиновницьких кланів, по-друге, за ступенем «жовтизни». Коли йдеться про газети, що транслюють політичну інформацію та оцінки, обидва названі виміри в основному збігаються. Наскільки більше автономності, настільки менше офіційної сірості та/або «жовтизни», – аж до цілком аналітичних і добре поінформованих газет «День», «Зеркало недели», «Регион».

Менше значення, ніж міра автономності газети щодо власника, має те, хто власник. Хоча, звичайно, газети, що належать постатям і структурам, яких відсунуто від епіцентру влади, але які зберегли претензії на неї, за рівних умов – гостріші й цікавіші. Найсильніші позиції в газетному світі – у дніпропетровського клану, до якого належить переважна частина провідних посадових осіб виконавчої влади.

Результати проведеного аналізу видаються цілком репрезентативними: по-перше, абсолютна більшість районних і обласних газет нічим не відрізняється від київських регіональних; по-друге, результати аналізу можуть бути екстрапольовані на регіони України з поправками цілком передбачуваних напрямів. Варто зауважити, що, хоча газети України відбивають в основному не настрої населення і реальну ситуацію, а уявлення керівних кіл про те, що слід писати і як усе має виглядати, проте дослідження «продуцентів» і трансляторів міфу є не менш важливим завданням, ніж дослідження носіїв міфу, що належать, переважно, до царини власне соціологічних досліджень.

2. Результати аналізу

К.Леві-Строс писав: «Ніщо так не нагадує міфологію, як політична ідеологія. Можливо, у нашому сучасному суспільстві остання просто замінила першу»⁴. Однак, згідно із буквою підходу Леві-Строса, в українській пресі міфів немає зовсім, а згідно з іншим провідним авторитетом вивчення міфології, Р.Бартом, усі газетні матеріали, крім прогнозу погоди, є міфом. Ефективним виявилось розуміння поняття «міфологія» щодо загальної і політичної культури суспільства, запропоноване М.Поповичем (див. статтю М.Поповича у цьому виданні). Це

дозволило систематизовано підійти до вивчення газетного матеріалу, використовуючи формалізовані критерії.

1. Аналіз того, як і наскільки історичний, точніше, історико-ідеологічний міф представлений на сторінках української преси, дозволяє зробити цілком однозначний висновок: ступінь і характер історичної міфологізованості суспільної свідомості сучасної України має досить помірний характер і безпосередньої небезпеки не становить. Не може бути й мови про нагальну загрозу захльостування суспільства хвилею антиєвропейської, антизахідної, ксенофобської істерії. Інтенсивні джерела її локальні, середній градус «розігріву» суспільства щодо цього невисокий. Відповідно, відсутні й ознаки безпосередньої небезпеки домінування у суспільній свідомості тоталітарних тенденцій як комуністичного, так і фашистського штабу, ідеологом як українського, так і російського національного фундаменталізму та екстремізму.

Беручи до уваги результати вивчення української преси, можна твердити, що інфікованість суспільної свідомості історичними міфами не є непереборною перешкодою для інтеграції України в Європу.

Джерелами міфів виступають певні видання – заідеологізовані газети, спрощено кажучи, націоналістичної (умовно зараховуючи сюди і націонал-демократичні) та комуністичної спрямованості. Джерела ці вельми інтенсивні – «Комуніст» або бандерівський «Шлях перемоги», не кажучи вже про фашизовану «Нескорену націю», часто-густо з самих лише міфів і складаються. Однак газети, – джерела інтенсивного випромінювання історико-ідеологічної міфології як прокомуністичного і ностальгійно-імперського, так і націонал-консервативного типу, – за накладом, популярністю та охопленням читачів просто губляться на тлі основної маси газет.

Масив преси досить виразно ділиться за мірою міфологізованості на дві нерівні й помітно відмінні частини: основну та своєрідне «ідеологічне гетто». Більше того, і всередині останнього міфологізованість газет далеко неоднакова: її інтенсивність різко зменшується за мірою віддалення від комуністичного чи націонал-праворадикального епіцентру.

2. Серед газет «основного масиву» міфи зустрічаються нечасто (один на десяток-другий номерів) й мають ослаблений, неагресивний характер: ювілейні статті, статті до річниць і

свят, розповіді про видатних діячів політики, науки, культури, з акцентом на їхній приналежності до української культури та історії. Себто, за прикладом інших країн, витворюється офіційний пантеон та офіційна історія. Це так само значною мірою є міфом, однак не агресивнішим і міфологічнішим, ніж у інших країнах. Варто зазначити, що в автономних аналітичних газетах, кількість об'єктивних історичних матеріалів на порядок перевищує кількість матеріалів міфологізованих, а в більшості офіційних видань і на сторінках жовтуватих «незалежних» газет, ослаблені міфологеми протилежних ідеологічних напрямків уживаються так само мирно, як свята Незалежності, Великодня й Великої Жовтневої соціалістичної революції у нинішньому українському календарі.

Розповсюдженість у пресі міфологем певним чином не збігається із впливом відповідних політико-ідеологічних течій: поширеність у пресі націоналістичної міфології, пом'якшена версія якої прийнята як основний складник офіційної ідеології, помітно вища від впливу відповідних течій, а в комуністичної – навпаки. Згідно із згаданим вже опитуванням Інституту соціології 1996 р., на націоналістичну, націонал-демократичну і релігійно-фундаменталістську політико-ідеологічні течії орієнтується відповідно $1,3+6,1+0,6=8\%$ населення; на комуністичну і соціалістичну – відповідно $9,7+7,7=17,4\%$; для порівняння: на соціал-демократичну – $4,7\%$, на ліберальну – $2,7\%$, на християнсько-демократичну – $2,4\%$, усього на «західні» течії – $9,8\%$)⁴. Преса не відбиває існуючого у суспільстві помітного ареалу консервативно-комуністичної міфологізованості, що частково збігається із проросійськими настроями і характеризується відкритою чи латентною ксенофобською, насамперед – антизахідною спрямованістю. Так, прокомуністичні газети, що дотримуються антинатовських засад, мають невелику частку % за накладом і читацькою аудиторією (разом із проросійськими газетами – відсотки, однак не більше $1/10 - 1/20$). Водночас 22% населення вважає, що розширення НАТО на схід – погано для України (25% вважає, що це добре, 53% – вагаються з відповіддю). Згідно з цим опитуванням Київського міжнародного інституту соціології й кафедри соціології НаУКМА, $19,3\%$ населення орієнтуються на шлях розвитку Росії; $13,5\%$ – Білорусі й Туреччини; 33% – на шлях Словаччини, Угорщини,

Німеччини, Чехії, Швеції, США; а 15,8% – Польщі. Інші не дають певної відповіді⁴.

Втім, усе сказане анітрохи не заперечує висновків нашого дослідження. Варто спеціально відзначити відсутність будь-якої залежності між мовою видання газети з основного масиву та інтенсивністю й характером її міфологізованості.

3. Огляд та класифікацію історичних міфологем як комуністично-імперської, так і націонал-консервативної спрямованості, виявлених під час аналізу української преси, неможливо повністю викласти у рамках цієї статті, оскільки матеріал вельми об'ємний. Можна лише зазначити, що точка конфліктного перетину історичних міфологем протилежної спрямованості всього одна: історія діяльності ОУН-УПА. Обидва напрямки міфотворчості мають свої улюблені сюжети і теми, зокрема й оцінку Росії та будь-яких форм зв'язку з нею як абсолютного добра чи абсолютного зла.

Варто вказати також на інші, з виявлених особливостей, прояви засадничої міфологічної конструкції – протиставлення «свої — добро»/«чужі — зло».

Зокрема, система міфів, що транслюється газетою «Комуніст», відповідає не офіційному світобаченню «брежнєвської» чи «хрущовської» доби 50 – 80-х, а ідеології сталінізму другої половини 30-х, часу «московських процесів»: зрадники і «вороги народу» за гроші ворожого капіталістичного оточення і ЦРУ зруйнували прекрасний Радянський Союз, реставрували капіталізм тощо.

У націонал-консервативних виданнях привертає увагу те, що ті самі історичні міфологеми є формою для суттєво відмінних світоглядно-ідеологічних орієнтацій. Міфологеми, поширюючись від радикального флангу до помірнього, втрачають повноту й інтенсивність, але їхній «пакет» залишається в основному тим самим. Однак фашистська «Нескорена нація» декларує тотальну агресивну етнічну ксенофобію з основним акцентом на антисемітизмі у класичних нацистських формах («змова сіонських мудреців», підступи світового сіонізму тощо). Націонал-радикальні газети ОУН (Організації українських націоналістів (мельниківців)) і КУН (Конгресу українських націоналістів (бандерівців)) намагаються виглядати респектабельно-консервативними. Проте їхня ворожість до «атеїстично-космополітично-анархічного» західного лібералізму, з його демократією і правами людини, надає їм низку виразних рис фашизму

романського типу. Для теми нашого дослідження важлива латентна (породжена багаторічною залежністю від підтримки Заходу), але цілком виразна антизахідна спрямованість міфологем цих газет. Тим самим часом газета Руху «Час-Тіме» є цілком орієнтованою на інтеграцію в Європу, ксенофобсько-антисемітські чи антизахідно-недемократичні матеріали на її сторінках не з'являються.

4. Загальна, цілком заспокійлива оцінка інфікованості міфологемами української преси і, отже, суспільної свідомості, викликає логічне запитання: якщо із міфологізованістю суспільної свідомості України усе так добре, то чому з самою Україною, з її економікою, політичною сферою, правопорядком, суспільною моральністю справи такі катастрофічно кепські? Чому Україна, не маючи перешкод в інтеграції до Європи у вигляді міфологізованості загальної та політичної культури, не тільки проскочила повз історичний поворот на найкоротшому шляху, яким прямують Чехія, Угорщина, та короткий, але теж надійний і незворотний шлях країн Балтії? Чому вона, як і Росія, обрала довгу, звивисту і непевну траєкторію, яка може колись привести у Європу, а може – невідомо куди, й чи то просувається по ній, чи то кудись сповзає? Невже ці історичні реалії не викликані до життя, у тому числі й станом суспільної свідомості та політико-правової культури? І неville цей стан не знайшов жодного відображення на шпальтах преси?

Питання викликає і прозорість основного масиву преси для міфологічних хвиль, згенерованих на маргінезі. Так, міфологема з приводу акції «Вісла», запущена націонал-радикалами у квітні 1997 року, була практично без змін відтворена усіма газетами, що претендують на аналітичність. Виникає підозра, що основний масив преси просто індиферентний до міфологем, хоча навіть у кращих газетах, не кажучи про офіційні й жовті, немає щодо них імунітету.

Це тим більш небезпечно, оскільки в суспільстві немає інших ідеологізованих і скільки-небудь масивних публічно-політичних суб'єктів, крім тих, яким значною мірою (а на комуністичному фланзі – повністю) відповідають ареали міфологізованості преси. Загрозою є не те, що на флангах політичного спектра концентруються міфологізовані ідеологеми, а, що, окрім них, жодної іншої впливової ідеології у суспільстві немає. Це є причиною, що численні об'єктивні історичні публікації, які з'являються на шпальтах пристойної

частини газет із загального масиву, не будучи включеними у контекст якого-небудь ідеологічного напрямку, не справляють жодного активного впливу на формування політико-правового простору та ідеологічної структури суспільства. І навпаки, протистояння ідеологічних анклавів, що представляють сили, які не мають аналогів серед основних політико-ідеологічних течій Заходу (винятком, звичайно, є Рух, який певним чином можна порівняти з деякими консервативними течіями), повністю формує політико-ідеологічний простір України.

Сторони цього протистояння нав'язують суспільству значущі для них питання як основні. У результаті і громадяни, і політичні сили дезорієнтуються необхідністю визначатися і діяти у системі координат, заданої віссю антитез «комунізм – антикомунізм» і «Україна – Росія», які спрощують і суттєво викривлюють дійсність.

Слід зазначити, що як перераховані вище, так і ціла низка інших симптомів, сигналізують про той безсумнівний факт, що в Україні ми маємо справу із класичним випадком масового суспільства у значенні, введеному в науковий обіг Вільямом Корнгаузером⁵. Термін «маси» застосовується тут до людей, які не можуть об'єднатися у якусь організацію: партію, профспілку, асоціацію, місцевий орган самоврядування тощо. Йдеться про атомізоване суспільство, де ізольовані індивіди зв'язані через стосунки кожного з державою. Люди не взаємодіють безпосередньо, в межах різноманітних незалежних груп. Це означає, що між людиною (родиною) й державою відсутні опосередковуючі структури.

Отже, майже неможливий конструктивний і раціональний вплив громадянина на державу і – в такій системі – на умови свого життя. Останнє, як видається, є суттєвим для нашого аналізу. Масове суспільство є природним продуктом розпаду як традиційного, феодально-станового, так і, як виявилось, – модерного тоталітарного суспільства – свого дітища. Як недиференційований аморфний колектив, такий соціум, – як човен із незакріпленим вантажем, схильний до ухилів в бік правого чи лівого тоталітаризму. Це природно, бо людині в такому суспільстві залишається вірити в чудо і сподіватися, що зміниться все одразу: будь-яка форма публічної активності призводить до зіткнення з державою в цілому.

Аналіз української преси дав можливість виокремити ментальні етично-правові структури, що відображають такий стан суспільства. Однак такі структури виявилися

нетотожними класичному історичному міфу. Проте, оскільки предметом нашого дослідження є не історичний міф як такий, а вивчення політико-правової культури у контексті порівняння культурно-політичного простору України та Європи, то можна констатувати, що неєвропеїзм суспільства і/або про критичну ступінь інфікованості його бацилами тоталітаризму і ксенофобії. Ні того, ні іншого в Україні немає.

Але немає в Україні й мінімального етичного, правового та ідеологічного імунітету проти, приміром, загрози появи сильного лідера, що пообіцяє навести порядок, виплачувати зарплату і повернути почуття захищеності й безвідповідальності пересічній людині, інтегруючи такі обіцянки в ідеологію авторитарного чи тоталітарного типу. Так, опитування, проведене «СОЦІС-Геллап» спільно із Інститутом соціології НАНУ, показало, що 81% респондентів вважають, що Україні зараз потрібний авторитетний політичний лідер, і лише 6% не погоджуються з цим на тій підставі, що такий лідер уже є. Звичайно, може (і навіть напевно), його таки немає, але насторожує зіставлення з даними вже цитованого опитування «Українське суспільство – 1996»: класичний тест на авторитаризм свідомості («Чи згодні ви з тим, що кілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони?») дав 42% позитивних відповідей і тільки 17% – негативних (11,790). Виявити і оцінити загрозу такого типу за допомогою історичного міфу неможливо. З іншого боку, тоталітаризм – не єдина і найбільш розповсюджена форма маразму суспільства. Як мінімум, так само часто зустрічаються розпад і деструкція, або ж низка циклів «диктатура – революція – корумпована олігархія», підтвердженням яких можуть бути півтори сотні років історії Латинської Америки чи, наприклад, сучасні Сомалі, Албанія або Грузія.

Особливості української політико-правової культури більшою мірою визначаються не історичними міфами, а ідеологемами, установками і шаблонами іншої природи, які лише у своїх крайніх проявах можна назвати міфами (наприклад міф про «доброго царя»). Але навіть у цих крайніх точках під визначення історичного міфу вони не підпадають. Загроза для перспектив і паростків громадянського суспільства з їхнього боку має, порівняно із загрозами з боку класичних історичних міфів, менш безпосередній, але глибший, фундаментальніший і більш прихований характер. Режим

«удаваного парламентаризму», «наче б то парламентаризму»⁶, що діє в Україні, веде до латентності такої загрози. Крім того, панівні політико-правові конструкції та архетипи, перешкоджаючи інтеграції України в Європу, в основній своїй масі не тільки не є міфами у класичному значенні, але й неістинними, заснованими на забобонах, неадекватними вони виглядають лише з точки зору сучасного Заходу: сотні років вони підтримували рівновагу традиційного суспільства (у феодальній або абсолютистській державі тощо).

Однак вважати їх формою міфологізованої свідомості можна, й саме застосування поняття міфу і тих підходів, які пропонує теорія міфу, дозволяє виявити їх та осмислити.

Продуктивним тут здається звернення не до букви, а до духу робіт К.Леві-Строса, який розумів міф, насамперед, як певну логіку, логічну конструкцію, мета якої – дати логічну модель для вирішення певної суперечності, невирішуваної реально. При цьому «логіка міфологічного мислення так само невблаганна, як і логіка позитивна і, по суті, мало чим від неї відрізняється»⁷. Складові міфу – міфема – є великими структурними одиницями, які виникають у результаті комбінацій бінарних і тринарних опозицій⁸.

Перед суспільством України лежить ціла низка суперечностей, вкрай важких для розв'язання. Серед них, як уже зазначалося, найважливіша – між життєвою необхідністю модернізації та браком соціального суб'єкта – агента такої модернізації. Оскільки суспільство України – це масове суспільство, то для окремої людини суспільні проблеми виглядають і зовсім невирішуваними.

Міфологічна логіка пошуків форм зняття таких суперечностей визначається також і тим, що пошук ведеться шляхом комбінування форм і архетипів політичної культури і здорового глузду, набутих за радянських, а то й дорадянських часів. Такі форми, природно, виявляються принципово непристосованими і недостатніми для знаходження і формулювання раціонального вирішення проблем навіть у тому випадку, коли таке вирішення існує.

Міфологічна логіка нездатна привести до раціонально-несуперечливого результату. Вона полягає у заміні початкової пари несумісних протиріч дедалі менш суперечливими парними опозиціями. Їй, як дитячому мисленню, дослідженому Ж.Піаже, невідомий принцип логічного включення як основи класифікацій. Тому вона не знає обґрунтування і доказу – адже

вона принципово асоціативна: ланцюжки асоціацій знімають суперечність. Це – нелогічна логіка, яка неодмінно приводить до логічних суперечностей і парадоксів. Її непогано ілюструють газетні заголовки на кшталт «Влада в Україні належить мафії, а президентом має бути Кучма». Саме такий логіці підпорядковуються досліджувані тут культурно-правові форми і конструкції.

До речі, З.Фрейд також розумів міф (індивідуальний) як форму (щоправда, психологічну) подолання неподоланої суперечності. Такий індивідуальний міф і є, згідно з З.Фрейдом, основою неврозу. Тому я визначав би ірраціональні суспільні дії та настрої не як соціальне безумство (Н.Паніна, Є.Головаха)⁹, а як соціальний невроз.

Якщо досліджувані ментальні культурно-правові архетипи, виділені в результаті аналізу української преси, розгортаються за законами міфологічної логіки, то виростають вони із міфологічної етики, яка їх і санкціонує. Існує принципова різниця між позитивною етикою і етикою міфологічною, тобто суто негативною. Про утвердження позитивної етики – етики вчинку і особистої відповідальності – можна говорити, пов'язуючи її з утвердженням християнства. Міфологічна, або негативна, етика дає сукупність правил, вимог і табу, порушення яких повинно мати своїм негайним наслідком репресивні заходи. Вчинок і відповідальність (крім, ясна річ, карної) не мають місця у цій етиці. З іншого боку, якщо в такій етиці немає негайного покарання, то немає і злочину. Виявлені у ході аналізу преси різні латентні міфодіні форми, вирішальним чином впливають на формування культурно-політичного простору України. Варто зробити щодо них два зауваження.

По-перше, узалежненість української преси веде до того, що більшість газет не тільки відображають певний стан суспільної свідомості, але, тією чи іншою мірою, й прагнення панівних верств саме такий стан законсервувати.

По-друге, коли у випадку з історичними міфами преса дуже чітко розпадалась на дві нерівні частини, то щодо досліджуваних форм політико-правової культури і світогляду преса майже гомогенна (коливання властиві для найбільш автономних «незалежних» газет). Звичайно, їхня концентрація вища у виданнях прототалітарних сил, але принципових відмінностей між ними і основною масою преси немає.

Аналіз української преси доводить, що відкидання комуністичної міфології проходить із збереженням самих міфологічних принципів духовної організації. Більше того, комуністичні міфи, які, за словами В.Гросмана, були «комуністичними за формою, російськими за змістом» – це лише історично нетривалий модус глибших архетипів традиційного суспільства.

Вивчення української преси показує, що політико-правова культура України значною мірою має неправовий, авторитарний, неплюралістичний характер. Йдеться про такі поширені, але, як правило, неусвідомлені підходи і засади:

1. Будь-яке керівництво, управління чи владу сприймають у вигляді адміністративного підпорядкування, виконання наказів й особистої залежності виконавців. Відтак – граничний етатизм, абсолютизація і міфологізація державної влади як універсального і єдиного засобу досягти будь-яких цілей шляхом адміністративного примусу, віра в чудодійні сили керівників адміністративно-чиновницької піраміди, до «віри у доброго царя» включно. З іншого боку, влада сприймається не як обов'язок і відповідальність, а як привілей, який ні до чого не зобов'язує.

Важливо, що ця культурно-правова установка надає потворних форм нормальним устремлінням громадян: зокрема, прагнення зробити владу відповідальною, набуває, згідно з цією логікою, форму вимоги усієї повноти необмеженої влади Президента.

2. Нездатність до покаяння демонструється не тільки крайніми політичними силами, організації яких несуть відповідальність за жахливі злочини. Покаяння невідоме і незрозуміле як величезній більшості політичних, державних діячів України, так і її громадянам.

3. Відсутність поняття особистої відповідальності невіддільна від неспроможності покаяння. Про відповідальність за діяльність структури чи органу, до якого належиш, а тим більше за стан справ у країні чи за її минуле – годі й говорити. Як наслідок – пишний букет наших політичних і, отже, усіх інших негараздів.

Цікаво, що конструкція «хтось в усьому винен і хтось має все зробити», котра сама по собі підриває основи громадянського суспільства як структури асоціацій, парадоксальним чином приводить до відсутності іншої засадничої умови існування розвинутого громадянського

суспільства – поняття політичної відповідальності. Адже влада робить, що може і хоче, підстав запитати у неї, власне, немає, оскільки громадяни не мають до неї відношення і можуть лише лаятися й сподіватися на її милість.

4. Відсутність поняття індивідуальних прав і усвідомлення їхньої наявності у себе є природним зворотним боком відсутності поняття особистої відповідальності і, в свою чергу, підвалиною правового нігілізму.

5. Віра в чудо, тобто в існування дуже простих, але прихованих від простого люду рецептів миттєвого вирішення усіх проблем.

6. Десятиліття месіанського режиму, що занапастив мільйони людей заради Великих Цілей, які виявилися фікцією, не прислужилися українському народові надійним щепленням проти принципу «мета виправдовує засоби». Необхідність дотримуватися обов'язкових моральних і правових обмежень у ході досягнення будь-яких, хоч найсвітліших і найважливіших цілей, сучасній українській політичній культурі абсолютно не відома. Для газет усіх напрямків цілком природними є можливість і припустимість переступити через норми законів, гідність, навіть і життя співвітчизників, у разі потреби. Стримуючі чинники – страх перед конфліктами та осудом Заходу. Таким є етично-правове бачення не лише еліти, а й пересічних громадян.

7. Неправовий характер політичної культури виражений настільки яскраво, що ніхто, починаючи з Президента, щиро не розуміє, що поганого у порушенні якогось закону або Конституції, коли це необхідно для справи чи просто зручно.

8. Відповідно, парламент як орган, що схвалює закони, інші представницькі органи, політичні партії тощо, тобто усе «зайве» для функціонування адміністративної системи, – є об'єктом ніби й не ворожого, але поблажливо-презирливого ставлення.

На сторінках преси цькують не ту чи іншу партію, не ту чи іншу парламентську фракцію, а інституції як такі.

9. В культурі, що аналізується, сильними є мобілізаційні моменти, себто прагнення насильно згуртувати усіх навколо певної мети. На цій підставі, а також через тяжіння до адміністративного порядку, який розуміють як одноманітність, влада й політико-адміністративний контроль зберігають тенденції тоталітаризму. Позитивним є те, що культивування образу ворога, котрий у всьому винен, в сучасній Україні не

узвичаєне (це властивість лише тоталітарних ділянок політичного спектра). Більшість населення схильна вважати бажаною наявність опозиції. Оскільки носіям влади завжди не вистачає влади і повноважень, то пояснювати невдачі наявністю хоч якихось повноважень в опонента, – поширене явище.

Особливо засмучує прагнення до ідеологічного й духовного контролю, до встановлення «єдномислія», знову-таки – через втручання держави. Національна ідея, єдина церква як духовна основа держави, – явища цього ряду.

10. Проблема етичної, правової і політичної мови у досліджуваній культурі є вкрай серйозною. Узвичаєне понятійне поле надзвичайно утруднює не тільки трансляцію цінностей і норм західної політико-правової культури, але й обговорення складних проблем. Зокрема, національно-мовні проблеми незмінно виявляються у центрі будь-якого обговорення не тому, що їх усвідомлюють як найважливіші (опитування свідчать, що це зовсім не так), а радше тому, що вони прості й досяжні для обговорення мовою панівного політико-правового дискурсу.

Таким чином, можна говорити про стійку і гнучку мережу взаємозв'язаних понять та засад, які, справляючи потужний вплив на політико-правову культуру сучасної України, визначають відмінності її культурно-політичного простору від європейського і, таким чином, виступають могутньою перешкодою на шляху формування у нашій країні розвинутого громадянського суспільства й правової держави. Не будучи в основній своїй масі класичними міфологемами, ці конструкції, однак, об'єднані в єдину систему негативною, міфологічною етикою та міфологічною логікою свого розгортання.

ПРИМІТКИ

¹ До аналізу залучено: 5 щоденних газет українською мовою: «Урядовий кур'єр», «Демократична Україна», «Сільські вісті», «Київська правда», «Вечірній Київ»; 4 щоденних газети російською мовою: «Киевские ведомости», «Всеукраинские ведомости», «Независимость», «Столичная газета»; щоденних, що паралельно виходять обома мовами – 3.

² «Голос України» і «День»; тижневих українською мовою – 7: «Літературна Україна», «Час-Тіме», «Наш час», «Україна. Європа. Світ», «Україна молода», «Українське слово», «Шлях перемоги»; тижневих російською мовою – 4: «Зеркало недели», «Регион», «Политика», «Киевские новости»; тижневих двомовних (у тому розумінні, що в газету російською мовою вміщуються окремі, інколи досить об'ємні і численні матеріали

українською) – 3: «Товариш», «Комуніст» і дайджест «Наша республіка». 26-а газета, включена в аналіз преси, – «Нескорена нація» – виходить приблизно раз на місяць. Українське суспільство -1996: думки, оцінки й умови життя населення України // Політичний портрет України. Бюлетень фонду «Демократичні ініціативи» – К., 1996. – Вип.17. — С. 760.

³ Леви-Строс. К., Структурная антропология – М., 1983. — С. 186.

⁴ Леви-Строс. К., Структура и форма // Семиотика. – М.,1983. — С. 426 — 428.